

Tomasz Jasiakiewicz

Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń

tomjot@umk.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4679-0442>

Glosa częściowo krytyczna do uchwały Sądu Najwyższego – Izba Cywilna (7) z dnia 10 maja 2023 r., III CZP 71/22*

<http://dx.doi.org/10.12775/SIT.2025.014>

Teza:

Niezależnie od tego, czy dopełnione zostały wymagania przewidziane w art. 8 k.r.o., małżeństwo zostaje zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu, a kierownik urzędu stanu cywilnego sporządzi akt małżeństwa (art. 1 § 2 k.r.o.).

1

Zagadnienie będące przedmiotem głosowanej uchwały nie było dotychczas rozważane przez Sąd Najwyższy. W judykaturze wyrażono jedynie pogląd, że „w razie niesporządzenia aktu mał-

* Legalis nr 2924661. Publikacja powstała w ramach finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki projektu badawczego pt. „Ochrona interesów rodziny w prawie spadkowym jako uzasadnienie dla limitowania przez ustawodawcę autonomii woli spadkodawcy” (nr rej. projektu: 2020/39/B/HS5/01171).

żeństwa, mimo spełnienia pozostałych wymogów określonych w art. 1 § 2 k.r.o., strony nie mogą dochodzić ustalenia istnienia pomiędzy nimi małżeństwa na podstawie art. 189 k.p.c.”¹. W głosowanej uchwale Sąd Najwyższy stanął natomiast na stanowisku, że niedochowanie wymagań z art. 8 k.r.o., w tym m.in. przekroczenie przez osobę duchowną pięciodniowego terminu na przekazanie zaświadczeń, o których stanowi art. 8 § 3 k.r.o., nie ma wpływu na ocenę istnienia małżeństwa, jeżeli tylko kierownik urzędu stanu cywilnego sporządził akt małżeństwa. Tak sformułowanej uchwale trudno odmówić praktycznego znaczenia. Nie chodzi bowiem tylko o ustalenie, czy mężczyzna i kobieta rzeczywiście zawarli związek małżeński, pomimo niezachowania terminu z art. 8 § 3 k.r.o., względnie innych wymogów wskazanych w art. 8 k.r.o., lecz także o dalsze skutki z tym związane, w tym m.in. określone w przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa spadkowego. W szczególności warto zauważyć, że w przypadku przyjęcia przez Sąd Najwyższy odmiennego poglądu, który zakładałby, że *in casu* małżeństwo podlegające prawu polskiemu nie zostało zawarte, osoba pozostająca jedynie w małżeństwie wyznaniowym nie zostałaby w razie śmierci współmałżonka zaliczona do kręgu spadkobierców ustawowych oraz nie miałaby prawa do zachowku. Zawarcie wyłącznie małżeństwa wyznaniowego bez jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu nie skutkuje bowiem ograniczeniem autonomii woli (swobody testowania) spadkodawcy. Interesy tak powstałej rodziny nie są objęte ochroną przez ustawodawcę w świetle wskazanych przepisów.

Oceniając znaczenie przedmiotowej uchwały, należy jednocześnie zwrócić uwagę na treść art. 2 k.r.o., w którym nie ograniczono terminem możliwości żądania ustalenia nieistnienia małżeństwa. Tym samym może to nastąpić także po śmierci jednego z małżonków, przy czym krąg podmiotów uprawnionych do wytoczenia tego rodzaju powództwa jest stosunkowo szeroki, ponieważ

¹ Wyrok SN z dnia 3 marca 2004 r., III CK 346/02, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2005, nr 2, poz. 23, s. 90. Kodeks postępowania cywilnego z dnia 17 listopada 1964 r., Dz.U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296, tekst jednolity: Dz.U. z 2023 r. Nr 43, poz. 1550.

obejmuje każdego, kto ma w tym interes prawny (w tym interes mający swoją podstawę w prawie spadkowym). W świetle podjętej przez Sąd Najwyższy uchwały z dnia 10 maja 2023 r. żądanie ustalenia nieistnienia małżeństwa z powodu przekroczenia pięciodniowego terminu z art. 8 § 3 k.r.o. jest jednak wyłączone również po śmierci jednego z małżonków, o ile tylko kierownik urzędu stanu cywilnego sporządził akt małżeństwa.

Wyrażone w tezie głosowanej uchwały stanowisko Sądu Najwyższego zasługuje na aprobatę. Nie można natomiast zgodzić się z poglądem wyrażonym w uzasadnieniu uchwały, zgodnie z którym akt małżeństwa zawieranego w formie wyznaniowej ma wyłącznie charakter konstytutywny. Wbrew stanowisku Sądu Najwyższego wydaje się, że jest on bardziej złożony. Akt małżeństwa ma bowiem charakter konstytutywny jedynie przejściowo, natomiast z chwilą jego sporządzenia staje się aktem o charakterze deklaratorywnym (art. 1 § 2 k.r.o.).

2

Stan faktyczny sprawy nie był skomplikowany. Sąd Okręgowy ustalił, że strony, zawierając małżeństwo podlegające prawu Kościoła rzymskokatolickiego, oświadczyły w obecności duchownego wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu. Wskutek niedopatrzenia wikariusza zaświadczenie stanowiące podstawę sporządzenia aktu małżeństwa zostało przekazane do urzędu stanu cywilnego po upływie przewidzianego w art. 8 § 3 k.r.o. terminu pięciu dni od dnia zawarcia małżeństwa. W związku z tym proboszcz parafii zaproponował stronom ponowne zawarcie małżeństwa w formie cywilnej. Wobec ich odmowy, wskutek sugestii pracownika urzędu stanu cywilnego, w zaświadczeniu (sporządzonym przez wikariusza) proboszcz dokonał zmiany daty zawarcia małżeństwa oraz zmienił numer, pod którym zostało zarejestrowane zawarcie związku małżeńskiego. Tak zmodyfikowane zaświadczenie stało się podstawą sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego aktu małżeństwa. Po kilku latach mąż wystąpił z powództwem o ustalenie nieistnienia małżeństwa. Sądy

obu instancji uznały, że doszło do zawarcia małżeństwa, a powództwo nie zasługuje na uwzględnienie. Powód złożył następnie skargę kasacyjną do Sądu Najwyższego, który z kolei przekazał do rozstrzygnięcia składowi poszerzonemu zagadnienie prawne o następującej treści²: „Czy zostaje zawarte małżeństwo (art. 1 § 2 KRO) w przypadku, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa na podstawie zaświadczenia, o którym mowa w art. 8 § 2 KRO, podpisanego przez innego duchownego i przekazanego do urzędu stanu cywilnego po upływie terminu przewidzianego w art. 8 § 3 KRO?”. W odpowiedzi Sąd Najwyższy w składzie siedmioosobowym podjął uchwałę będącą przedmiotem niniejszej glosy.

3

Przystępując do analizy przedmiotowej uchwały, należy zwrócić uwagę, że doktryna nie wypracowała jednolitego poglądu w kwestii oceny charakteru prawnego aktu małżeństwa, które jest zawierane w formie wyznaniowej (art. 1 § 2 k.r.o.). Prezentowane są w tym względzie dwa poglądy. Zgodnie z pierwszym z nich akt małżeństwa ma charakter deklaracyjny³. Zwolennicy dru-

² Postanowienie SN z dnia 28 kwietnia 2021 r., II CSKP 24/21, Legalis nr 2610976.

³ A. Mączyński, *Znaczenie prawne aktu małżeństwa w świetle kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa o aktach stanu cywilnego*, w: *Valeat aequitas. Księga pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu*, red. M. Pazdan, Katowice 2000, s. 317; idem, *Konkordatowa forma zawarcia małżeństwa*, „Rejent” 2003, nr 10, s. 147; R.A. Domański, *Konstytutywny czy deklaracyjny charakter sporządzenia aktu małżeństwa w USC w przypadku małżeństwa konkordatowego*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 3, s. 97 i n.; T. Smyczyński, w: *System prawa prywatnego*, t. 11: *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smyczyński, Warszawa 2014, s. 131; J. Wójcik, *Charakter prawny sporządzenia aktu małżeństwa z art. 1 § 2 k.r.o. w perspektywie prawnoporównawczej*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 7–8, s. 126; K. Pietrzykowski,

giej koncepcji podkreślają z kolei jego konstytutywny charakter⁴. Warto zauważyć, że w ostatnim przypadku wymóg sporządzenia aktu małżeństwa jest niekiedy kwalifikowany w kategoriach warunku zawieszającego⁵.

Z kolei w judykaturze przyjmowano dotychczas pogląd zakładający konstytutywny charakter aktu małżeństwa⁶.

Obie przedstawione wyżej koncepcje należy ocenić krytycznie. Wydaje się, że dokonanie prawidłowej kwalifikacji aktu stanu cywilnego w postaci aktu małżeństwa (art. 1 § 2 k.r.o.) wymaga przede wszystkim skonfrontowania ze sobą dwóch regulacji, tj. art. 1 § 2 zd. 1 k.r.o. oraz przepisów ustawy Prawo o aktach stanu cywilnego z 1986 r.⁷ W art. 1 § 2 zd. 1 k.r.o. akt małżeństwa został wymieniony wśród przesłanek konstytutywnych zawarcia

w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2023, s. 135–136.

⁴ T. Smyczyński, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 3 marca 2004 r., III CK 346/02*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2005, z. 2, poz. 23, s. 93; idem, *Konstytutywny charakter sporządzenia aktu małżeństwa konkordatowego*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 3, s. 102; A. Mezglewski, A. Tunia, *Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa cywilnego*, Warszawa 2007, s. 115; M. Domański, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, s. 34–35; K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 17–18; M. Olczyk, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2021, s. 41–42; K. Bagan-Kurluta, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2023, s. 24; J. Słyk, w: *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, red. K. Osajda, M. Domański, J. Słyk, Warszawa 2023, s. 38; A. Mezglewski, *Spóźniona rejestracja małżeństwa zawieranego w formie wyznaniowej. Glosa częściowo krytyczna do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 2023 roku (III CZP 71/23)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2023, s. 375; B. Hamadyk, *Glosa aprobująca do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 10 maja 2023 r., sygn. akt III CZP 71/22*, „Studia Elckie” 2023, nr 3, s. 350 i n.; K. Woch, *Zawarcie małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej w sytuacji sporządzenia aktu małżeństwa z naruszeniem artykułu 8 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Glosa aprobująca do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 2023 roku (III CZP 71/22)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2023, s. 402 i n. Tak też, jak się wydaje, J. Krukowski, *Procedura uznawania skutków cywilnych małżeństwa kanonicznego w prawie polskim*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2000, t. 10, z. 2, s. 223–224.

⁵ Por. M. Domański, op.cit., s. 34–35; M. Olczyk, op.cit., s. 41–42.

⁶ Wyrok SN z dnia 3 marca 2004 r., III CK 346/02, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2005, nr 2, poz. 23, s. 90.

⁷ Ustawa z dnia 29 września 1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego, tekst jednolity: Dz.U. z 2011 r. Nr 212, poz. 1264; dalej: p.a.s.c. z 1986 r.

małżeństwa. Wszystkie wymienione w tym przepisie przesłanki mają charakter równorzędny, co w sposób jednoznaczny świadczy o konstytutywnym charakterze aktu małżeństwa⁸.

Z kolei w znajdujących *in casu* zastosowanie przepisach p.a.s.c. z 1986 r. akty stanu cywilnego – tak jak obecnie w ramach ustawy Prawo o aktach stanu cywilnego z 2014 r.⁹ – były traktowane jako forma rejestracji już zaistniałych zdarzeń, które z mocy prawa takiej rejestracji podlegają. Z natury rzeczy zatem instytucja aktu stanu cywilnego zakłada jego deklaracyjny charakter¹⁰. Świadczy o tym m.in. treść art. 1 p.a.s.c. z 1986 r., zgodnie z którym zakres regulacji tej ustawy obejmował sprawy związane z rejestracją urodzeń, małżeństw oraz zgonów, a także sprawy dotyczące innych zdarzeń, które mają wpływ na stan cywilny osób. Jednocześnie wskazanej rejestracji stanu cywilnego osób dokonywano w księgach stanu cywilnego w formie aktów urodzenia, małżeństwa oraz zgonu (art. 2 zd. 1 p.a.s.c. z 1986 r.).

Pomimo wskazanej niezgodności między przedmiotowymi regulacjami, tj. art. 1 § 2 zd. 1 k.r.o. i przepisami p.a.s.c. z 1986 r. (oraz p.a.s.c. z 2014 r.), konstytutywny charakter aktu małżeństwa zawieranego w formie wyznaniowej nie powinien budzić wątpliwości. Ustawodawca jest bowiem uprawniony do czynienia odstępstw od ogólnej zasady definiującej akt małżeństwa jako akt o charakterze deklaracyjnym. Takie odstępstwo wpływa, rzecz jasna, na kwestie terminologiczne. W świetle art. 1 § 2 zd. 1 k.r.o. kierownik urzędu stanu cywilnego, wobec braku aktu małżeństwa jako przesłanki współtworzącej przedmiotowe zdarzenie, nie rejestruje małżeństwa już zawartego, lecz małżeństwo będące dopiero na etapie jego zawierania. Z uwagi na inną niż w przypadku art. 1 § 1 k.r.o. podstawę sporządzenia aktu małżeństwa zawieranego w formie

⁸ Co do przesłanek złożenia oświadczeń woli o wstąpieniu w związek małżeński w świetle art. 1 § 1 k.r.o. w zw. z art. 60 k.c. por. L. Moskwa, *Oświadczenie dorozumiane a swoboda formy czynności prawnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1983, z. 1, s. 78.

⁹ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego, tekst jednolity: Dz.U. z 2023 r. poz. 1378; dalej: p.a.s.c. z 2014 r.

¹⁰ Zob. na ten temat J. Słyk, op.cit., s. 38 i wskazaną tam literaturę oraz orzecznictwo.

wyznaniowej (art. 1 § 2 k.r.o.) działanie kierownika należałoby więc kwalifikować jako przypadek rejestracji zdarzenia wprawdzie już rozpoczętego, lecz jeszcze niezakończonego, tj. zdarzenia „niekompletnego”. Innymi słowy, sporządzając akt małżeństwa, kierownik urzędu stanu cywilnego współtworzy zdarzenie, jakim jest zawarcie małżeństwa. Tym samym akt małżeństwa ma podwójne znaczenie, jako że z jednej strony współkreuje zawarcie małżeństwa, a z drugiej rejestruje tak zawarty związek małżeński. Nie jest to jednak rejestracja w ścisłym tego słowa znaczeniu, tj. odnotowująca zaistniałe (kompletne) zdarzenie z zakresu stanu cywilnego, lecz – z uwagi na jego niekompletność – rejestracja *sui generis*.

4

Inaczej niż skład orzekający należy natomiast rozumieć znaczenie art. 1 § 2 zd. 2 k.r.o. Sąd Najwyższy w pełni podzielił dominujący pogląd, zgodnie z którym wskazany przepis nadaje konstytucywnemu aktowi małżeństwa moc retroaktywną¹¹. Taka interpretacja nie uwzględnia reguł wykładni językowej wskazanego przepisu, według którego małżeństwo „uważa się” za zawarte w chwili złożenia oświadczeń woli w obecności duchownego. Powyższy zwrot wskazuje na wykorzystanie w art. 1 § 2 zd. 2 k.r.o. instytucji fikcji prawnej¹². Oznacza to, że małżeństwo wraz ze spełnieniem ostatniej przesłanki, tj. sporządzeniem aktu małżeństwa, „uważa się” za zawarte w chwili złożenia przez nupturientów oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński. Tym samym dochodzi do wtórnego zmodyfikowania katalogu przesłanek konstytucyjnych małżeństwa zawieranego w formie wyznaniowej, przy jed-

¹¹ T. Smoczyński, *Glosa do wyroku*, s. 93; A. Mezglewski, A. Tunia, *op.cit.*, s. 118; M. Domański, *op.cit.*, s. 36–37; A. Mezglewski, *op.cit.*, s. 384; K. Woch, *op.cit.*, s. 402.

¹² Na wskazaną kwestię zwraca uwagę A. Mączyński, *Znaczenie prawne*, s. 304, 317, który ostatecznie dochodzi do wniosku, że wskazany przepis nie reguluje fikcji prawnej. Na temat wielości doktrynalnych ujęć pojęcia fikcji prawnej zob. też Ł. Błaszczak, *Fikcja prawna w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2024, s. 91.

noczesnej zmianie charakteru aktu małżeństwa z konstytutywnego na deklaratywny. Z chwilą sporządzenia aktu małżeństwa przesłanki konstytutywne małżeństwa wyznaniowego obejmują zatem już tylko cztery pozycje, a więc odmienność płci, jednoczesną obecność nupturientów przy składaniu oświadczeń, złożenie przez nupturientów zawierających związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła (albo innego związku wyznaniowego) oświadczeń woli jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu oraz obecność duchownego. W ramach fikcji prawnej pomijany jest natomiast akt małżeństwa. Artykuł 1 § 2 zd. 2 k.r.o. nie jest zatem, jak się na ogół przyjmuje, przepisem nadającym aktowi małżeństwa (z jego konstytutywną naturą) moc retroaktywną, lecz regulacją, która służy następcej modyfikacji katalogu przesłanek konstytutywnych zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej przez wyłączenie z tego katalogu aktu małżeństwa. Akt ten ma zatem charakter konstytutywny jedynie przejściowo. Z chwilą sporządzenia, zgodnie z dyspozycją art. 1 § 2 zd. 2 k.r.o., uważa się go bowiem za akt o charakterze deklaratywnym. Ostatecznie zatem znaczenie przedmiotowej fikcji prawnej sprowadza się do zrównania skutków prawnych oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński, składanych w ramach art. 1 § 2 zd. 1 k.r.o. (forma wyznaniowa zawarcia małżeństwa), ze skutkami, jakie rodzą oświadczenia składane na podstawie art. 1 § 1 k.r.o. (forma świecka zawarcia małżeństwa).

Warto zauważyć, że art. 1 § 2 zd. 1 k.r.o. zawiera nie tylko katalog przesłanek zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej, lecz także przesądza, że małżeństwo w tej formie zostaje zawarte z chwilą sporządzenia aktu małżeństwa przez kierownika urzędu stanu cywilnego. Tym samym w chwili sporządzenia aktu małżeństwa dochodzi z jednej strony do zawarcia małżeństwa, co ma swoje uzasadnienie w świetle wymienionego przepisu, a z drugiej strony do uaktywnienia fikcji prawnej przewidzianej w art. 1 § 2 zd. 2 k.r.o., która wprowadza modyfikację w zakresie chwili zawarcia małżeństwa, a w konsekwencji także katalogu przesłanek konstytutywnych.

Koncepcja dominująca, która zakłada retroaktywność konstytutywnego aktu małżeństwa, zasługiwałaby na aprobatę, gdyby w analizowanym przepisie ustawodawca zamiast sformułowaniem

„małżeństwo uważa się za zawarte” posłużył się zwrotem „małżeństwo jest zawarte”. Tak zmodyfikowany przepis art. 1 § 2 zd. 2 k.r.o. miałby następujące brzmienie: „Gdy zostaną spełnione powyższe przesłanki, małżeństwo **jest** [przyp. T.J.] zawarte w chwili złożenia oświadczenia woli w obecności duchownego”. Sformułowanie analizowanego przepisu w ten sposób, z uwagi na zastąpienie słów „uważa się” czasownikiem „jest”, potwierdzałoby jednoznacznie nie tylko konstytutywny charakter aktu małżeństwa, lecz także jego retroaktywną moc. Fakt, że ustawodawca posłużył się zwrotem „uważa się”, świadczy natomiast o tym, że do zawarcia małżeństwa przez nupturientów dochodzi w wyniku zaistnienia czterech pierwszych przesłanek wymienionych w art. 1 § 2 zd. 1 k.r.o. Ustawodawca nie wymaga natomiast sporządzenia aktu małżeństwa, przy czym jest to jedynie fikcja prawna, która aktualizuje się wskutek sporządzenia aktu małżeństwa.

Warto zauważyć, że przyznanie aktowi małżeństwa charakteru konstytutywnego o mocy retroaktywnej (jak przewiduje koncepcja dominująca) służy realizacji przez kierownika urzędu stanu cywilnego następcej kontroli zaistnienia przesłanek zawarcia małżeństwa. Taki charakter przedmiotowego aktu jest jednak nie do pogodzenia z przepisami p.a.s.c. z 1986 r. oraz p.a.s.c. z 2014 r. Z kolei według zaprezentowanego w niniejszej glosie stanowiska konstytutywność aktu małżeństwa jest jedynie przejściowa, co umożliwi osiągnięcie poszukiwanego stanu harmonii (spójności) między przepisami Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz przepisami wskazanych wyżej ustaw. Dzieje się tak bez uszczerbku dla sprawowanej w tym zakresie przez kierownika urzędu stanu cywilnego kontroli następcej.

5

Sąd Najwyższy trafnie podkreśla, że niedochowanie terminu z art. 8 § 3 k.r.o. nie wpływa na ocenę zawarcia małżeństwa, jeżeli kierownik urzędu stanu cywilnego sporządził akt małżeństwa. Wymóg sporządzenia aktu małżeństwa został bowiem zamieszczony w przepisie rozstrzygającym o istnieniu małżeństwa (art. 1

§ 2 k.r.o.), tj. w przepisie regulującym przesłanki konstytutywne zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej. Z kolei przesłanka dotycząca przekazania przez duchownego zaświadczeń w terminie pięciu dni do urzędu stanu cywilnego została uregulowana w art. 8 § 3 k.r.o., tj. wśród przesłanek porządkowych zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej. Pełni ona zatem jedynie funkcję porządkową¹³, jakkolwiek w przypadku jej niespełnienia kierownik urzędu stanu cywilnego ma ustawowy obowiązek odmówić sporządzenia aktu małżeństwa (art. 61a ust. 5 p.a.s.c. z 1986 r., art. 87 ust. 5 zd. 2 p.a.s.c. z 2014 r.). W ujęciu systemowym, które stanowi punkt odniesienia również dla Sądu Najwyższego, trudno zatem przyjąć, że między wskazanymi przesłankami, a więc przekazaniem przez duchownego ww. zaświadczeń oraz sporządzeniem aktu małżeństwa, istnieje związek tego rodzaju, aby przesłankę przekazania zaświadczeń także zaliczyć do katalogu przesłanek konstytutywnych zawarcia małżeństwa. Należy jednocześnie podzielić pogląd wyrażony w głosowanej uchwale Sądu Najwyższego, zgodnie z którym termin przewidziany w art. 8 § 3 k.r.o. nie jest terminem prekluzyjnym¹⁴.

De lege lata art. 8 § 3 k.r.o. służy realizacji restryktywnej bieżącej kontroli nad zawieraniem małżeństw w formie wyznaniowej. Przyjęcie założenia o istnieniu małżeństwa (spełniającego wymogi z art. 1 § 2 k.r.o.) w przypadku niezachowania pięciodniowego terminu należy natomiast tłumaczyć tym, że zdarzenie w postaci zawarcia małżeństwa zostało już przez właściwy organ państwowy (tj. kierownika urzędu stanu cywilnego) w odpowiedni sposób odnotowane. Tym samym doszło do osiągnięcia celu, dla którego wprowadzono art. 8 § 3 k.r.o.

¹³ Por. M. Domański, op.cit., s. 36.

¹⁴ Odmienne: J. Krukowski, op.cit., s. 220; T. Smoczyński, *Odpowiedzialność odszkodowawcza duchownego z powodu naruszenia prawa przy zawieraniu małżeństwa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2002, z. 2, s. 168; A. Kurzawa, w: B. Kotowicz, A. Kurzawa, B. Opaliński, *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2022, s. 160. Kwestia charakteru prawnego terminu przewidzianego w art. 8 § 3 k.r.o. nie jest oceniana jednolicie – zob. na ten temat R. Łukasiewicz, w: *Ustawa o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, red. K. Osajda, M. Domański, J. Słyk, Warszawa 2023, s. 520 i wskazaną tam literaturę.

6

In casu nie istnieją środki prawne, które umożliwiałyby osiągnięcie przez powoda zakładanego przez niego celu. Wobec zaistnienia wszystkich przesłanek zawarcia małżeństwa wymienionych w art. 1 § 2 k.r.o., w tym sporządzenia aktu małżeństwa przez kierownika urzędu stanu cywilnego, należy przyjąć, że małżeństwo zostało zawarte. Nie ma zatem podstaw do uwzględnienia wytoczonego powództwa o ustalenie nieistnienia małżeństwa. Powód nie może również żądać unieważnienia aktu małżeństwa na podstawie art. 39 ust. 1 p.a.s.c. z 2014 r. Wprawdzie data zawarcia małżeństwa określona w sporządzonym przez kierownika akcie stanu cywilnego jest niepoprawna, jednakże nie jest to okoliczność uzasadniająca unieważnienie aktu małżeństwa, które w istocie zostało zawarte. Na uwzględnienie zasługiwałby natomiast wniosek o sprostowanie aktu małżeństwa złożony w trybie art. 36 pkt 1 p.a.s.c. z 2014 r., które polegałoby na wskazaniu w akcie rzeczywistej daty zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej.

Kwestia oceny odpowiedzialności karnoprawnej osoby duchownej oraz kierownika urzędu stanu cywilnego, który powinien zauważyć, że data na zaświadczeniu została zmieniona, wykracza poza ramy niniejszego opracowania, jakkolwiek nawet stwierdzenie popełnienia przestępstwa w tym zakresie nie zmieniłoby oceny, zgodnie z którą małżeństwo zostało zawarte.

STRESZCZENIE

Glosa częściowo krytyczna do uchwały Sądu Najwyższego –
Izba Cywilna (7) z dnia 10 maja 2023 r., III CZP 71/22

W tezie do głosowanej uchwały Sąd Najwyższy przyjął, że „niezależnie od tego, czy dopełnione zostały wymagania przewidziane w art. 8 k.r.o., małżeństwo zostaje zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu, a kierownik urzędu stanu cywilnego sporządzi akt małżeństwa (art. 1

§ 2 k.r.o.)". O ile tak sformułowana teza zasługuje na aprobatę, o tyle nie można zgodzić się ze stanowiskiem Sądu Najwyższego wyrażonym w uzasadnieniu uchwały, zgodnie z którym sporządzenie aktu małżeństwa ma charakter konstytutywny i wywiera skutki z mocą wsteczną. Zdaniem Sądu jest to wyjątek od zasady deklaratywności aktów stanu cywilnego. Według autora niniejszej glosy akt małżeństwa zawieranego w formie wyznaniowej traci swój konstytutywny charakter z chwilą jego sporządzenia przez kierownika urzędu stanu cywilnego. W wyniku zastosowania fikcji prawnej uregulowanej w art. 1 § 2 zd. 2 k.r.o. staje się on wówczas aktem o charakterze deklaratywnym, jako że małżeństwo uważa się za zawarte w chwili złożenia oświadczenia przez małżonków w obecności duchownego.

Słowa kluczowe: forma wyznaniowa małżeństwa; przesłanki konstytutywne zawarcia małżeństwa; przesłanki porządkowe zawarcia małżeństwa; konstytutywny charakter aktu małżeństwa; moc wsteczna aktu małżeństwa; deklaratywny charakter aktu małżeństwa; fikcja prawna

SUMMARY

Partially critical gloss to the resolution of the Supreme Court – Civil Chamber (7) of May 10, 2023, III CZP 71/22

In the thesis to the resolution under comment, the Supreme Court assumed that "regardless of whether the requirements provided for in Article 8 of the Family and Guardianship Code have been met, a marriage is concluded when a man and a woman who enter into marriage in accordance with the internal law of a church or some other religious association declare their intention, in the presence of a clergyman, to simultaneously conclude a marriage in accordance with the Polish law, following which the head of births, marriages and deaths registry office draws up a marriage certificate". While such a thesis deserves approval, one cannot agree with the position of the Supreme Court expressed in the justification of the resolution, according to which the drawing up of the marriage certificate is constitutive in nature and has retroactive effect. According to the Court, this is an exception to the principle of declarativeness of certificate of personal status. According to the author of this gloss, a marriage certificate of marriage concluded in a confessional form loses its constitutive character at the moment it is drawn up by the head of the registry office. As a result of the application of legal fiction regulated in Article 1 § 2 sentence 2 of the Family and Guardianship Code, it then becomes a declarative act, as the marriage is deemed to have been concluded at the moment of the declaration of will by the spouses at the presence of a clergyman.

Keywords: religious form of marriage; constitutive prerequisites for the conclusion of a marriage; order prerequisites for the conclusion of a marriage; constitutive character of the marriage certificate; retroactive effect of the marriage certificate; declaratory character of the marriage certificate; legal fiction

BIBLIOGRAFIA

- Bagan-Kurluta K., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2023.
- Błaszczak Ł., *Fikcja prawna w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2014.
- Domański M., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2017.
- Domański R.A., *Konstytutywny czy deklaracyjny charakter sporządzenia aktu małżeństwa w USC w przypadku małżeństwa konkordatowego*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 3.
- Gromek K., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Hamadyk B., *Glosa aprobowująca do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 10 maja 2023 r., sygn. akt III CZP 71/22*, „Studia Elckie” 2023, nr 3.
- Krukowski J., *Procedura uznawania skutków cywilnych małżeństwa kanonicznego w prawie polskim*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2000, t. 10, z. 2.
- Kurzawa A., w: B. Kotowicz, A. Kurzawa, B. Opaliński, *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2022.
- Łukasiewicz R., w: *Ustawa o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, red. K. Osajda, M. Domański, J. Słyk, Warszawa 2023.
- Mączyński A., *Konkordatowa forma zawarcia małżeństwa*, „Rejent” 2003, nr 10.
- Mączyński A., *Znaczenie prawne aktu małżeństwa w świetle kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa o aktach stanu cywilnego*, w: *Valeat aequitas. Księga pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu*, red. M. Pazdan, Katowice 2000.
- Mezglewski A., *Spóźniona rejestracja małżeństwa zawieranego w formie wyznaniowej. Glosa częściowo krytyczna do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 2023 roku (III CZP 71/23)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2023.
- Mezglewski A., Tunia A., *Wyznaniowa forma zawarcia małżeństwa cywilnego*, Warszawa 2007.

- Moskwa L., *Oświadczenie dorozumiane a swoboda formy czynności prawnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1983, z. 1.
- Olczyk M., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2021.
- Pietrzykowski K., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2023.
- Słyk J., w: *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*, red. K. Osajda, M. Domański, J. Słyk, Warszawa 2023.
- Smyczyński T., *Głosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 3 marca 2004 r., III CK 346/02, „Orzecnictwo Sądów Polskich” 2005, z. 2, poz. 23.*
- Smyczyński T., *Konstytutywny charakter sporządzenia aktu małżeństwa konkordatowego*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 3.
- Smyczyński T., *Odpowiedzialność odszkodowawcza duchownego z powodu naruszenia prawa przy zawieraniu małżeństwa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2002, z. 2.
- Smyczyński T., w: *System prawa prywatnego, t. 11: Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smyczyński, Warszawa 2014.
- Woch K., *Zawarcie małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej w sytuacji sporządzenia aktu małżeństwa z naruszeniem artykułu 8 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Głosa aprobująca do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 10 maja 2023 roku (III CZP 71/22)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2023.
- Wójcik J., *Charakter prawny sporządzenia aktu małżeństwa z art. 1 § 2 k.r.o. w perspektywie prawnoporównawczej*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 7–8.